

„ОРУЖАНЕ БОРБЕ МАКЕДОНСКОГ НАРОДА ОД VI ДО XX ВЕКА“

(Војноисторијски институт — Институт за националну историју — Скопље, Београд 1975).

У низу значајних историјских дјела, расправа, студија и монографија штампаних посљедњих година на теме из македонске историје — књига **Оружане борбе македонског народа од VI до XX века** заузима веома значајно мјесто. Она у ствари представља синтетичан приказ историјског развојка македонског народа почев од VI вијека, од времена када се на простор Македоније досељавају прва јужнословенска племена па до почетка друге деценије XX вијека — када је дошло до коначног сламања турског феудалног система на Балкану (1912).

Аутори ове књиге су најеминентнији историчари, научни радници из СР Македоније. Оружану борбу и отпоре македонског народа завојевачу они су изложили у десет глава.

У првој глави (7—27) — **Насељавање Словена на територији Македоније** (Евангија Аристотел, др Орце Ивановски, др Бранко Панов) — обрађени су у најбитнијим цртама византијско-словенски односи у процесу словенске колонизације Балкана, са посебним освртом на насељавање Македоније. Природно дат је осврт и на друштвено и војно уређење Јужних Словена у вријеме њиховог насељавања уопште, на прве борбе македонских „Склавинија“, чију самосталност у почетку угрожава Византија, али од IX вијека и Бугарска.

Друга глава (стр. 27—37) — **Самуилово царство** (др Бранко Панов) — обухвата вријеме од устанка комитопула у Македонији против Бугара и стварање Самуилове државе, настале на територији некадашњих македонских Склавинија. Ова словенска држава израста крајем X и почетком XI вијека у моћну силу на Балкану, обухватајући поред Македоније и дјелове Грчке и Бугарске, Албанију, Зету, Рашку, па и неке друге области Балканског полуострва. Моћно Самуилово царство, којим је

управљано из Преспе а затим из Охрида (пријестонице), свакако је морало доћи у сукоб с Византијом, чија су настојања ишла за тим да се оно разбије и уништи. Та византијско-македонска борба трајала је више деценија, да би се 1018. године завршила потпуним сломом Самуиловог царства и уништењем његових тековина.

Устаници у Македонији против Византије од XI до XIV вијека (37—39) предмет су обраде треће главе књиге (Марија Јовановић, др Бранко Панов и Вера Вангели). Први устанак води Петар Делџан (1040—1041), Самуилов унук, почев од Београда према југу, с амбицијом да сломи византијску власт на Балкану и обнови македонску државу. Овај устанак попримио је и антифеудални карактер, „јер се већи део народа боррио не само против византијске власти, већ истовремено и против експлоатације владајуће феудалне класе уопште“. Али, племство ће из својих уско класних интереса брзо напустити устанак, издати његове интересе, а то ће ићи на руку Византији да лакше угуши овај ослободилачки покрет (1041). Један од значајних резултата борбе македонског народа против византијског управног система „била је и повезивање ослободилачке борбе македонског словенског становништва са албанским, грчким и влашким становништвом“.

Ослободилачки покрети у Македонији се настављају и у другој половини XI вијека. Устанак који је почео у граду Лариси јуна 1066. године, захватио је поред грчког и словенско становништво из југозападне Македоније, као и знатан број влашког етничког елемента. Сљедећи велики устанак против Византије букнуо је у Македонији под вођством Ђорџа Војтеха (1072—1073). Зетски кнез Михаило такође је македонским устаницима пружио помоћ и радио, преко свога сина Константина Бодина, на сједињавању Зете и Македоније (у

Призрену је, по свему судећи 1072. године, Бодин „проглашен за цара и вођу устаника, и по свој прилици у знак сјећања на Петра Делана, добио је име Петар“). Али и овај покушај сједињавања Зете и Македоније, као и читав, покрет уперен против Византије, није успио, јер је Цариград би још врло моћан и угушио је устанак (1073). Ипак, македонско становништво наставља „да у разним видовима пружа отпор Византији“.

Развијајући се даље у оквиру Византије, која је била принуђена да се бори са различитим спољним силама, Македонија постаје поприште војевања и сукоба између византијске и норманске, затим српске и крсташке војске. У XII и XIII вијеку такође је било покушаја да се поједине феудалне области у Македонији осамостале од византијске власти (борбе Добромира Хрса и Добромира Стреза). Од почетка XIII вијека, када су Византију срушили крсташки, Македонијом су крсташке војске сусједних држава. У првој половини XIII вијека Бугарска успијева да завлада највећим дијелом Македоније (Скопље, Охрид, Бер и други градови потпали су под власт бугарског цара). Али за превласт у Македонији у то вријеме поред Бугара боре се и Латини, затим Епирска деспотовина, а од друге половине XIII вијека овамо ће закорачити и српски краљеви. За вријеме владавине краљева Милутина, Стефана Дечанског и цара Душана Македонија ће постепено потпасти под власт феудалне Србије. Средињом XIV вијека читава територија Македоније, изузев Солуна и још неколико градова, нашла се у саставу Душановог Царства.

У другом дијелу ове књиге обрађене су оружане борбе македонског народа против османске власти од XIV до XVIII вијека (стр. 69—117).

Османско освајање Македоније чини IV главу књиге (др Александар Стојановски). Ту је даг осврт на друштвено-економске и политичке прилике у Македонији непосредно последије Душанове смр-

ти и уочи маричке битке, обрађена битка на Марици 1371. године, њене последице и пад Македоније под турску власт.

У V глави обрађено је османско војно уређење (др Салаба Паликушева, др Александар Стојановски и др Александар Матковски) са свим оним општим карактеристикама развитка османског војно-феудалног система. Посебно су прегледно дати процјерање и учвршћење османлијског уређења на тлу Македоније, класно повезивање домаћих феудалних снага са војним феудалним снагама османске државе (спахије из редова хришћана у Македонији су у XV вијеку доста бројни): улога јаничара, као и других војничких и полувојничких редова.

Шеста глава посвећена је приказу борбе македонског народа против османске власти (др Александар Матковски и др Александар Стојановски), која је почела од средиње XV вијека, када долази до снажног ослободилачког покрета у сусједној Албанији (Скендербегов устанак). Покрет Македонаца у то вријеме посебно је био изражен у дебарском, моринском и другим крајевима западне и југозападне Македоније. У даљем развоју, када се потпуно учврстила турска османска власт на Балкану, и на подручју Македоније најжилавији отпор тој власти пружа хајдучија, која се јавља у више форми. Крајем XVII вијека ослободилачки покрет у Македонији снажно је блеснуо под вођством Карпоша (устанак 1689—1690). Као последица учешћа македонских маса у ослободилачким покретима на Балкану долази до сеобе Македонаца заједно са српским и албанским становништвом према сјеверу, преко Саве и Дунава. Један дио тих одсељених Македонаца касније ће се преселити у Русију, гдје ће од њих бити створен македонски пук као посебна војна јединица у оквиру царске војске. Такође су рељефно приказани зулуми харамџа и кржалија у Македонији, нарочито у XVIII вијеку.

Трећи дио књиге обрађује ослободилачку и револуционарну борбу македонског народа током XIX и почетком XX вијека (117 — 112).

Буне у устанци у Македонији XIX вијека обрађени су у VII глави (др Ристо Поплазаров). Учешће Македонаца у I српском устанку, затим Негушки устанак, размах хајдучије и устаничких акција у Македонији средином XIX вијека, утирали су пут организованог ослободилачког борби која ће доћи до пунијег изражаја у II половини XIX вијека (разловачки устанак 1876, ангажовање Македонаца у српско-турским ратовима и руско-турском рату 1876—1878. године, каресненоки и зазлешки устанак 1878. године, припремама и покушај дизања брсајчке буне, организовање пољске милиције и неки други видови отпора).

Унутрашња македонска револуционарна организација (ВМРО) чини садржину VIII главе (др Глигор Тодоровски). Прегледно су обрађени формирање Тајне македонско-једренске организације, њено снабдијевање оружјем, затим формирање оружаних формација ВМРО и њихова прва активност, оружани сукоби са османском војском крајем прошлог вијека и непосредно уочи илинденског устанка, као и друге компоненте које су биле од утицаја на развитак револуционарног покрета у Македонији. Посебан осврт дат је на политику великобугарске буржоазије у односу на Македонију, стварање врховистичких чета и настојање да се македонска револуционарна организација претвори у експозитуру Софије и тако застави процес конституисања македонске нације.

У IX глави обрађен је илинденски устанак (др Глигор Тодоровски и др Крсте Битовски). Прецизно су обрађене припреме за устанак, политичко-идејна размислажења, социјална и друга преварања у Македонији уочи устанка, припреме и организовање Солунског конгреса ВМРО и његове одлуке, улога појединих македонских револуционара, посебно

Гоце Делчева, почетак устанка и ослобођење Крушева, даљи ток и судбина илинденског покрета и његово угушење. Осврт на илинденски устанак је илустрован са доста историјских података, који омогућавају читаоцу да стекне потпуно и јасну представу о ослободилачкој борби македонског народа на почетку нашег вијека.

Посљедице Илинденског устанка у Македонији и стање македонског становништва послје угушења илинденског устанка 1903. године чине садржину X, посљедње главе ове књиге (др Глигор Тодоровски и др Манол Паневски). Прегледно су обрађене акције за прикупљање помоћи македонском народу послје угушења илинденског устанка, однос турских власти према македонском становништву и интересовање европских великих сила за стање у овом дијелу Балкана — Мирциштегоске реформе у Македонији и др. Посебно је указано на стање и дјелатност ВМРО послје слома илинденског устанка, затим организовање четничких акција балканских држава у Македонији које су представљале продужену руку великобуржоаских ставова и политике сусједних држава у односу на Македонију. Посебан осврт је дат на друштвено-економске и политичке прилике у Македонији у вријеме избјања младотурске револуције 1908. године, као и учешће Македонаца у гушењу контрареволуције у Цариграду. Ова се глава завршава освртом на обнављање терористичких активности у Македонији од 1910. до 1912. године.

У цјелини, књига представља синтезу ослободилачких борби македонског народа од VI до XX вијека. Писана на основу најновијих резултата плодне македонске историографије, она најсажетије и најпрегледније обавјештава читаоца о мукотрпној прошлости македонског народа и његовој сталној борби за останака. Мада је на књизи радило више аутора,

добро је спроведена концепција континуитета ослободилачке борбе, која је у одређеним фазама историјског развитка Македоније неминовно попримала и социјални карактер, тј. бивала подједнако усмјерена и на збацивање туђинске власти и на сламање одређених класних структура као носиоца експлоатације народних маса.

Овом књигом читалац српско-хрватског подручја први пут добија један синтетичан приручник који обрађује ослободилачку борбу македонског народа од његовог настанка до почетка нашег вијека.

Будући да књига претежно обрађује оружану борбу, социјално-економска, културна, етничка и психољошка страна маса у прошлости ове наше земље периферије је третирана. Ово не умањује значај овог историјског дјела, чија је садржина и насловом одређена, колико указује на сложеност обраде македонске историје и неопходност даљег рада Института за националну историју у Скопљу — да за српскохрватско језичко подручје обради синтезу македонске историје која би обухватила све аспекте историјског развитка македонског народа.

Миомир Дашић

КОСТА МИЛУТИНОВИЋ, ШТРОСМАЈЕР И ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ Нови Сад 1976

Доминантна и комплексна личност Штросмајера, или пуност његовог политичког и са овим најтјешње повезаног вјерског дјеловања током више од пола вијека, представља велики изазов и искушење за историчара. А како је то тема „југословенство“, која тражи да се расвјетљава из перспективе развоја националног питања на цијелом подручју говорног језика српскохрватског, долазимо до чињенице да о Штросмајеру, а још мање о свему ономе што се у релацији са овом историјском личношћу намеће код нас одавно готово нема научних истраживања. Зато покушај Косте Милутиновића на сваки начин заслужује да буде поздрављен.

Први покушај, истиче аутор, учинили су двојица каноника ђаковачког каптала — Мирко Цепелић и Мате Павић — монографијом *Јосип Јурај Штросмајер, бискуп босанско-ђаковачки и српјемски* (Загреб 1900 — 1904), објављеном поводом 90. годишњице његова рођења. Годину дана послеје бискупове смрти Таде Смичиклас објавио је књигу *Нацрт живота и дјела Ј. Ј. Штросмајера и изабрани његови списи и говори, расправе и окружнице* (Загреб 1906). Најзначајнији покушај представља књига Ферда Шишића *Штрос-*

мајер и југословенско питање (Београд 1922). Као најбољи познаваца личности и дјела Штросмајера, прибирајући огромну документацију из најразноврснијих архива, домаћих и страних, која говори о великом бискупу, Шишић је редиговао, снабдио коментаром и објавио у четири књиге *Кореспонденцију Рачки — Штросмајер* (Загреб 1928 — 1932). Затим је отпочео са прикупљањем и публиковањем остале његове преписке, од које је објављена само прва свеска *Ј. Ј. Штросмајер, документи и кореспонденција* (Загреб 1933). Истичување Штросмајера успјешно је наставио Виктор Новак. Од његових радова истичу са *Два алтипода (бискуп Штросмајер и надбискуп Милановић у очима савременика)*.

Рад Косте Милутиновића плод је дугогодишњег архивског истраживања. Под насловом „Штросмајер и југословенско питање“ аутор је на око 270 страна пружио и емпиријски анализирао велики број архивских свједочанстава која говоре о развоју политичке мисли и огромне активности Штросмајера. Југословенска мисао Штросмајера и његових сарадника, као и други политички програми друге половине XIX вијека, дају се дојмити и